DERLEYEN
ÇAĞLA GÜL YESEVİ

TÜRK DÜNYASI ve GÖÇ

VATANDAN YENİ VATANLARA

KÜRE YAYINLARI

DERLEYEN
ÇAĞLA GÜL YESEVİ

TÜRK DÜNYASI ve GÖÇ

VATANDAN YENİ VATANLARA

KÜRE YAYINLARI

TÜRK DÜNYASI VE GÖÇ
Vatandan Yeni Vatanlara

Derleyen
Çağla Gül Yesevi

KÜRE YAYINLARI

KÜRE YAYINLARI / 269. Kitap

Uluslararası İlişkiler 36

Türk Dünyası ve Göç
Vatandan Yeni Vatanlara

Derleyen **Çağla Gül Yesevi**

© Küre Yayınları, 2021

Yayına Hazırlık **Nermin Tenekeci**

Birinci Basım Nisan 2021

ISBN 978-605-7646-51-4

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Zeyd Karaaslan**

Tasarım Uygulama **Sibel Yalçın**

Baskı/Cilt Şenyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 45097
Gümüssuyu Cad. Isık San. Sit.
No: 19/C 102
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
kureyayinlari

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

1. TARİHSEL PERSPEKTİFTEN GÖÇ 13

Türk Dünyasının Bir Ucundan Diğerine Göç İzlenimleri
Nadir Devlet 15

Göç ve Göçebelik Meselesi
Abdülkadir Donuk 23

1952 Yılında Batı Türkistan'dan Türkiye'ye Bir Göç Hikayesi
Salih Aynural 33

2. SÜRGÜN: KOLEKTİF BELLEK, KİMLİK, AİDİYET 43

Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri
Hakan Kırımlı 45

1944 ve Sonrası Ahıskalıların Göçü
Ayna Askeroğlu Arslan 57

Katliam, Sürgün ve Etnik Temizlik Kıskacında Bulgaristan'dan Türk Göçleri (1878-1989)
Neriman Ersoy Hacısalihoğlu 73

İki Yüzyıl Devam Eden Kıyım, Sürgün ve Baskı: Kafkasya'da Türk Nüfus Alanının Daralması
Ali Asker 99

3. BATI TÜRKİSTAN'DAN GÖÇ: DİASPORA, VATAN, MİLLİ MÜCADELE 119

Göç Teorileri Açısından Türkistan'dan Göç Olgusunun Değerlendirilmesi
Çağla Gül Yesevi 121

Tarihsel Bir Göç Kaynağı Olarak Türkistan
Ahat Andican 149

Türkistanlı Göçmenlerin Siyasi Faaliyetleri Tarihine Bir Bakış
Timur Kocaoğlu 191

4. DOĞU TÜRKİSTAN'DAN GÖÇ: BİTMEYEN GÖÇ, BASKI, GÜVENLİK 211

Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Kazak Göçü
Abdulvahap Kara 213

Tarihsel Süreçte Doğu Türkistan'dan Uygur Göçü
Tekin Tuncer 227

5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları Sonrası Türkiye'ye Uygur Göçleri
Ömer Kul 255

5. EKONOMİK VE SİYASAL AÇIDAN GÖÇ OLGUSU: BÖLGESEL GÜÇLERİN GÖÇ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 267

Avrupa'da Aşırı Sağ Eylemlerde Göç Olgusunun Kullanılışı: Almanya Örneği
Hilal Görgün 269

Güney Kafkasya'dan ve Orta Asya Ülkelerinden İşgücü Göçleri ve Türk/Müslüman Göçmenlerin Durumu
Ali Asker 293

5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları Sonrası Türkiye'ye Uygur Göçleri

Ömer Kul*

Bu çalışma ile 5 Temmuz 2009 Urumçi olayları sonrası Doğu Türkistan'dan dış dünyaya çıkıp Türkiye'ye göç eden Uygur Türkleri ele alınmıştır. Ayrıca Doğu Türkistan'dan yine Türkiye'ye bireysel ya da aile olarak göç eden Uygurlar da çalışmada değerlendirilmiştir. Zikredilen dönemde Türkiye'ye yapılan göçlerin Türkiye'de ortaya çıkardığı sıkıntılar ve bunların çözümü noktasında atılacak adımlar da çalışmada değerlendirilmiştir. Üçüncü ülkelerden Türkiye'ye gelen Uygur göçmenlerin günümüzde yerleştikleri bölgeler, göç etme sebepleri ve göç güzergahları da yine üzerinde durulan diğer hususlar olmuştur. Göçmenlerin Çin'e iade edilme kaygısından kurtulmak gayesiyle Türkiye'ye gelmeleri veya getirilmeleri de çalışmada üzerinde durulan bir diğer konudur.

Giriş

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de ikiz kulelere yapılan saldırı ile dünya terörle mücadelede yeni bir terminolojiyle karşılaşmış ve bu durumdan azami ölçüde istifade etmek isteyen Çin Komünist Parti (ÇKP) yönetimi Doğu Türkistan'da yıllardır uyguladığı dini, milli ve kültürel asimilasyona meşru bir mazeret oluşturabilmek için Doğu Türkistanlıları sözde "radikal terörizmin" bir parçası olarak lanse etme gayretine girişmiştir. 2003-2009 arasında bu ikircikli siyasetinde başarılı olduğu görülen ÇKP yönetimi, "te-

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

röre karşı global mücadele" yasa tasarısının BM'de kabul edilmesinden sonra Doğu Türkistan'da sıkı bir yönetim takip etmiş, dünya üzerinde Doğu Türkistan ile alakalı birçok sivil toplum hareketi ve teşkilatını da bu kapsamda değerlendirerek terörle irtibatlandırma cihetine gitmiştir.

Çin'in "teröre karşı global mücadele" yasa tasarısına BM'de verdiği desteğin asıl gayesinin dış dünyada Doğu Türkistan diasporasını terörle irtibatlandırmak, Doğu Türkistan'da ise devlet eliyle uygulama sahasına koyduğu tedbirlerin uluslararası kamuoyu tarafından eleştirilmesini önlemek amaçlı siyaseti 2007 itibarıyla dikkat çekici bir hal almış, bu durum 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de meydana gelen olaylarda net bir şekilde anlaşılarak yeni bir dönemin başlangıcına sebebiyet vermiştir.

5 Temmuz 2009 Urumçi Olayları

Sözde radikal Uygur terörüyle mücadelede Çin Halk Cumhuriyeti'nin politikalarına hizmet eden ve artan önlemlerine katkı yapan en önemli olaylardan birisi Uygur Özerk Bölgesi'nin (Doğu Türkistan) başkenti Urumçi'de 5 Temmuz 2009'da gerçekleşmiştir. Urumçi olaylarının fitilini 26 Haziran 2009'da Çin'in Guangdong eyaletindeki bir oyuncak fabrikasında iki Uygur'un öldürülmesini protesto etmek isteyen kişilere karşı yapılan orantısız güç kullanımı ateşlemiştir. Protestonun terör amaçlı olduğunu iddia eden Çinli yetkililerden güç alan güvenlik güçleri göstericilere sert müdahalelerde bulunmuştur.[1]

Çin medyasına göre çatışmalarda 46'sı Uygur olmak üzere 184 kişi hayatını kaybetmiş, 1680 kişi yaralanmış, 1434 kişi ise tutuklanmıştır.[2] Çin haber ajansı tarafından Uygur göstericilerin yüzlerce aracı ateşe verdiği, 14 ev ve 200'ü aşkın dükkânı tahrip ettiği iddia edilmiştir. UÖB mahalli idarecilerinin açıklamasında

1 5 Temmuz Urumçi olaylarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Kul, "Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", *Türkiyat Mecmuası*, 23 (Güz 2013): 65-98.

2 https://doc.es.amnesty.org/cgibin/ai/BRSCGI/JUSTICE%20JUSTICE%E2%80%9D%20THE%20JULY%202009%20PROTESTS?CMD=VEROBJ&MLKOB=28970424646/24.9.2013; http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/ 8137432.stm/24.9.2013.

ise olayların Rabia Kadir liderliğindeki Dünya Uygur Kurultayı tarafından provoke edildiği iddialarına yer verilmiştir.[3]

Olaylardan sonra bölge internet erişimine kapatılmış, telefon hizmetleri sınırlandırılmıştır. Bölgede gece sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, polis Çinli ve Uygur mahalleleri arasında koridor oluşturmuştur. Çinlilerin koridoru geçerek kendilerine saldırdığını ifade eden Uygurlar, bir gün sonra protesto gösterisi düzenlemiş; olayların durulmaması üzerine Urumçi'ye 20.000 takviye asker gönderilmiştir.[4] Olayların tırmanması üzerine Çin devlet başkanı Hu Jin-tao, 8 Temmuz'da, G8 zirvesi için bulunduğu Roma ziyaretini keserek Pekin'e dönmüştür.[5] Olayların Kaşgar'a sıçraması üzerine Çinli yetkililer, 10 Temmuz'da yabancı habercilerin şehri terk etmelerini istemiştir. Tursun Gül isimli bir Uygur'un 7 Temmuz'da zırhlı araçların önünde tek başına dikilerek yaptığı eylem, Tiananmen Meydanı olaylarına benzetilmiş ve Urumçi olaylarının sembolü haline gelmiştir.[6] 10 Temmuz'da Urumçi'de Cuma namazının yasaklanması tepkileri arttırmış, bunun üzerine bazı camilerde ibadete izin verilmiştir. Namaz sonrasında olayları protesto etmek isteyenlere müdahale edilmiş ve birçok kişi gözaltına alınmıştır. İki Uygur, 13 Temmuz'da Urumçi polisi tarafından vurularak öldürülmüş, bir kişi de yaralanmıştır.[7]

BM İnsan Hakları yüksek komiseri Navi Pillay, olaylarda can kaybının artmasından endişe duyduklarını dile getirmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) orantısız güç kullanılmasından derin endişe duyulduğuna dair yaptığı açıklamasında, Çin'den, ülkedeki Müslüman azınlığın sorunlarının temel nedenleriyle mücadele

3 http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/07/10/olu_sayisi_1000in_uzerinde/24.9.2013;http://www.bbc.co.uk/ turkish/news/story/2009/07/090710_china_curfew.shtml/ 24.9.2013.

4 http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/uygura-gozdagi-11. 07.2009-197346/24.9.2013

5 http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1115699/25.9.2013.

6 http://archive.is/J0Ev/25.9.2013; http://haber.gazetevatan.com/Herkes_kacti_bir_ben_kaldim/247991/1/gundem /25.9.2013.

7 http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090713_xinjiang-violence.shtml/25.9.2013; http://cnreviews. com/life/news-issues/untrue-uighurexecution-reports-the-onion-mocks-china_20090721.html/ 25.9.2013.

Olayların patlak vermesine sebep olan Guangdong eyaleti, 5 Temmuz 2009
Kaynak: https://www.dunyabulteni.net/roportaj/bir-tanigin-gozunden-5-temmuz-urumci-katliami-h303350.html

edecek şekilde olaylara yaklaşmasını istemiştir.[8] Beyaz Saray sözcüsü Robert Gibbs, Doğu Türkistan'da yaşanan can kayıpları konusunda ABD'nin duyduğu üzüntüyü ve derin kaygıyı dile getirerek tarafları sükûnete davet etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise tüm taraflara itidal çağrısında bulunmuş ve bölgedeki etnik çatışmalardan duyulan derin endişeyi dile getirmiştir. Fransa Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Eric Chevallier kontrolden çıkan olaylarla ilgili endişesini "yaşananlara muhtemelen bir Avrupa tepkisinin olacağı" cümlesiyle ifade etmiştir.[9] İsviçre Dışişleri Bakanlığı her iki tarafı sükûnete davet ederek yaşananlardan endişe duyduğunu açıklamıştır. Japonya dışişleri bakan yardımcısı Mitoji Yabunaka verdiği demecinde, "Japon hükümeti meseleyle yakından ilgileniyor ve yaşananlardan endişe duyuyor" ifadelerine yer vermiştir.[10] Uluslararası Af Örgütü'nün Asya-Pasifik yardımcı direktörlüğü görevini yürüten Roseann Rife beyanatıy-

8 http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor/25.9.2013.

9 http://archive.is/yGqN/25.9.2013;http://www.ntvmsnbc.com/id/24981949//25.9.2013;http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/25.9.2013

10 http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024 /25.9.2013;http://en.wikipedia.org/wiki/July_2009_%C3%9Cr%C3%BCmqi_riots/25.9.2013.

Tursun Gül'ün 7 Temmuz'da zırhlı araçların önünde tek başına dikilerek yaptığı eylem Urumçi olaylarının sembolü haline gelmiştir.
Kaynak: https://www.kurultay.net/haber/dogu-turkistan-da-5-temmuz-2009-urumci-olaylarinin-yil-donumu-2016-07-05.html

la olaylara sert tepki göstermiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Çin'in bölgedeki gerilimi yatıştırmasını istemiş ve olaylar hakkında bağımsız bir soruşturma başlatılmasına, Çin'i de bu soruşturmaya izin vermeye çağırmıştır.[11] Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan demecinde, Doğu Türkistan'daki olayların vahşet boyutuna vardığını, bir an evvel engellemesi ve sorumlularının adalet karşısına çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Erdoğan ayrıca olayı Türkiye'nin geçici üyesi olduğu BM Güvenlik Konseyi'ne taşıyacaklarını duyurmuş; Türkiye'de başbakanlık düzeyinde bir ilki gerçekleştirerek, İtalya'da düzenlediği basın toplantısında Doğu Türkistan'da yaşananlara dair "adeta bir soykırımdır" ifadesini kullanmıştır.[12] Olaylar hakkında Çin lehine açıklama yapan ülkelerden birisi ise Rusya Federasyonu olmuştur. Rusya

11 http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4% B1/25.9.2013; http://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icinbm-heyetine-kapilarini-acsin/25.9.2013.

12 http://news.xinhuanet.com/english/2009-07/09/content_11681745.htm/25.9.2013; http://www.bbc.co.uk/ turkish/news/story/2009/07/090714_chinaturkey.shtml/25.9.2013; http://www.mfa.gov.tr/no115-06-temmuz-2009 -sincan-uygur-ozerk-bolgesinin-baskentiurumcide-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa/25.9.2013.

Dışişleri Bakanlığı açıklamasında bölgedeki çatışmaların Çin'in içişleriyle alakalı bir durum olduğunu savunmuştur.[13]

5 Temmuz Urumçi Olayları Sonrası Göçler

5 Temmuz olayları 1949'dan bu yana bölgede yaşanan en şiddetli etnik çatışmalardan bir olmuştur. ÇKP'nin olayları değerlendirirken "Uygur terörü" ifadesini sıklıkla dile getirmiştir. Bununla da yetinmeyen ÇKP yönetimi, mütemadiyen Uygur grupların yurt dışından kışkırtıldığını iddia etmiştir. Olay, ÇKP yönetiminin bölgede siyasi sesi kısıtlamayı amaçlayan politikalarını hayata geçirdiği yeni bir dönem başlatmıştır. Tutuklanan veya hapis cezasına çarptırılanların net sayısı bilinmemektedir. Ancak *Financial Times* gazetesinin haberine göre en az 4000 Uygur olayları takip eden iki hafta içinde tutuklanmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, çoğu evlerinden alınıp tutuklanan Uygurların büyük bir kısmının akıbeti bilinmemektedir. İnsan hakları grupları tutuklama sürecinden itibaren birçok ihlal ve keyfi tutumun yaşanması yanında, sıklıkla işkence örneklerine de rastlandığını ortaya koymuştur.[14]

ÇKP tarafından terörle mücadele politikasının yoğun bir şekilde uygulanması, özellikle 5 Temmuz Urumçi olaylarından sonra, sözde Uygur terör tehdidi gerçekliğini tartışmalı hale getirmiştir. 5 Temmuz olaylarından sonra Çin'in Uygurlara karşı aldığı sert önlemler sonrasında ortaya çıkan netice ve artan etnik gerginlik bölgeden çıkışları da attırmıştır. Sadece artan etnik gerginlik dahi ÇKP'nin daha radikal tedbirler almasına yol açmış, 2016 sonrası sözde "eğitim"[15] gerçekte ise "ÇKP'ye tam sadakat" hedefine güden sürecin başlangıcı olmuştur.

13 http://176.9.17.140/en/news/kazakh-foreign-ministry-above-1000-kazakh-citizens-leavexinjiang-due-riots/25. 9.2013; http://dunya.milliyet.com.tr/rusya--sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-olaylar-cin-in-icisleri/dunya/dunya detay/08.07.2009/1115424/default.htm/25.9.2013; http://www.mea.gov.lk/index.php/en/media/news-archive/2025-recent-riots-in-xinjiangregion-china/25.9. 2013.

14 http://report2010.amnesty.org/25.9.2013,s. 21-25; http://www.hrw.org/en/node/79301/25.9.2013; UHRP, a.g.m., s. 42-52.

15 Sözde Eğitim kampları ile alakalı bilgi için bkz. "Çin'in Doğu Türkistan'da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı" http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/31.05.2020.

5 Temmuz Urumçi olaylarından sonra Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye gelenler olmuşsa da bunlar daha ziyade kendi imkanlarıyla ve belirli kişi veya ailelerden ibaret kalmıştır. Toplu ve resmi makamlar vasıtasıyla gerçekleşmemiş olan bu göçlerle ilgili henüz derli toplu ilmi çalışmalar yapılmamıştır. Zikredilen bu dönemdeki göçleri hem Doğu Türkistan'dan hem de farklı ülkelerden Türkiye'ye gelenler oluşturmaktadır.

Doğu Türkistan'dan ülkemize son dönemlerde gelenleri, bilhassa Pakistan,[16] Malezya,[17] Tayland,[18] Mısır[19] ve Suudi

16 5 Temmuz Urumçi olayları akabinde sözde Uygur terörizmi konusunda Pakistan'ı hedef gösteren Çin, Pakistan'ın ABD ile arasının açılmasından da istifade ile Çin-Pakistan ilişkilerinin geliştirildiği bir süreç yaşanmıştır. Pakistan, 5 Temmuz sonrası süreçte 'sözde militanlarla' mücadele konusunda Çin'e destek verdiğini açıklamıştır. Bu yeni durum Pakistan'da yaşamakta olan Uygurların Çin'e iade edilmelerini gündeme getirmiş, bu korku sebebiyle Uygur Türkleri üçüncü ülkelere göç etmeye başlamıştır. 2011 sonrasında Pakistan'dan Çin'e iade edilen Doğu Türkistan Uygur Türklerinin olduğu da bilinmektedir. "Pakistan Uygur Türkler ile mücadelesinde Çin'e destek verdi" https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pakistan-uygur-turkler-ile-mucadelesinde-cine-destek-verdi-18840140/5.6.2020; https://www.dunyabulteni.net/asya/pakistan-bes-uyguru-cine-teslim-etti-h170460. html/5.6. 2020

17 https://www.yeniasya.com.tr/dunya/malezya-dogu-turkistanli-11-kisiyi-turkiye-ye-gonderdi_475494/5.6.2020

18 Çin zulmünden kaçtıktan sonra Tayland'a sığınan ama Çin'e iade edilme korkusu yaşayan Uygurların ilk kafilesi, Türkiye'nin girişimleriyle 30 Haziran 2015'te Türkiye'ye getirilmiştir. Mart 2014'ten beri Tayland'da tutuklu bulunan Uygur Türklerinden ilk önce kadın ve çocuklardan oluşan 173 kişilik kafile önce İstanbul'a, akabinde ise Kayseri'ye gönderilerek Kayseri'ye daha önce Çin'den çeşitli yollardan kaçıp gelen Uygur Türklerinin yanına yerleştirildi. Bkz. *"Tayland'daki Uygurlar Türkiye'ye getirildi"*, https://www.dunyabulteni. net/guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/31.05.2020. Çin'den kaçarak Tayland'a sığındığı belirtilen Uygurların 300 civarında olduğuna dair bilgiler de bulunmakta olup bu kişilerden basına yansıdığı kadarıyla 90 ila 115 kişinin de Çin'e iade edildiği bilgisi yer almaktadır. Bkz. *"Tayland, 90 Uygur'u Çin'e iade etti"*, https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/31.05.2020; https://www. doguturkistander.org/2015/07/13/tayland-115-doguturkistanliyi-cine-iade-etti/31.05.2020.

19 Doğu Türkistan'dan çıkarak Mısır'a sığınan Uygur Türklerinin Çin makamlarınca sorgulanması ve tutuklanmasına izin verdiği bu yüzden binlerce Uygur Türk'ünün ya Çin'e iade edildiği ya da kaçabilenlerin Türkiye'ye geldiğine dair basında bir kısım haberler çıkmıştı. ⇒

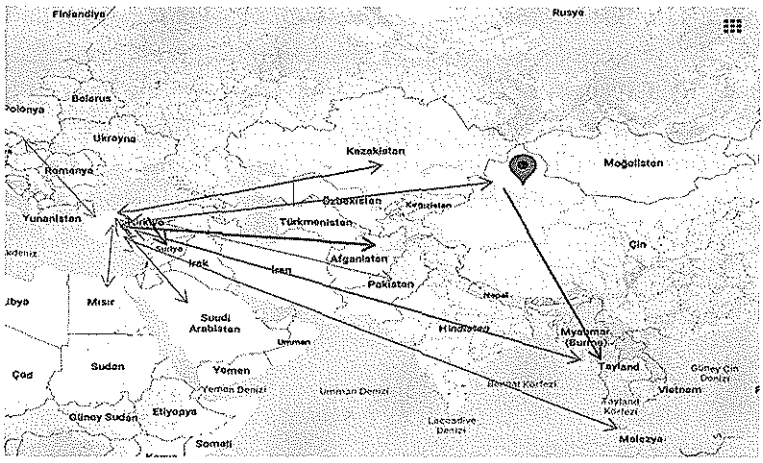

Türkiye'ye Uygur göçlerinin gerçekleştiği ülkeler: Doğu Türkistan, Tayland, Malezya, Pakistan, Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye

Arabistan'dan[20] olmak üzere, bölgede yaşanan sıkıntılar sonrası çıkabilenler oluşturmaktadır. Bu türden göç edenlerin kullandığı bir başka yöntem ise okumak gayesiyle başta Pakistan, Malezya,

Bilhassa okumak amacıyla Mısır gibi ülkelere giden Doğu Türkistanlı öğrencilerin iade edilme riski karşısında Türkiye'ye geldiği ve birçok farklı üniversiteye yerleştirildiği de bilinmektedir. Bkz. Gülsüm Alan, "*Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?*", https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasina-goz-mu-yumuyor/31.05.2020

20 Çin yönetiminin Suudi Arabistan gibi ülkelerle ikili ilişkilerini geliştirmesi, zikredilen ülkelerdeki Doğu Türkistanlı Uygur Türklerini zor durumda bırakmıştır. Çin'in yurt dışında yaşayan Uygurların pasaport sürelerinin dolması ve süreyi uzatmayarak dış ülkelerde yaşayan vatandaşlarını Çin'e geri çağırması birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Suudi Arabistan'da yaşayan Uygurlar, pasaportlarının yenilenmemesi nedeniyle Çin'e geri gönderilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bilindiği kadarıyla Çin elçilikleri 2017'den beri bilhassa Doğu Türkistanlıların ya Çin'e geri dönmeye zorlamakta ya da kanuni haklarını kullandırmama yönünde bir tutum içerisine girmektedir. Bkz. https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/31.05.2020. Pasaportları yenilenmeyen Uygurlar, Suudi Arabistan'da kalmaları hukuken mümkün olmayınca, Çin'e iade edilmekten korkarak Türkiye'ye gelmişlerdir.

Endonezya ve Mısır'a gidenlerin, ikinci aşamada Türkiye'ye gelmeye çalışmasıdır.

Son zamanlarda ya aile ya da bireysel olarak gerçekleşen göçlerin bölgede her geçen gün artan dini baskılar ve insan hakları ihlalleri dolayısıyla vuku bulduğu bilinmektedir. Doğu Türkistanlı Uygur aileler, 2016 sonrasında Çin'in, eğitim amaçlı Doğu Türkistan dışında bulunan çocuklar da dahil, yurt dışına çıkanları ülkeye geri çağırmasıyla büyük sorun yaşamışlardır. Yurt dışında yaşayan veya okuyan Uygurların geriye dönmeleri halinde kampa veya hapse atılma ihtimalleri Doğu Türkistan toplumunu tedirgin etmiş, dönmeyenlerin aileleri kampa veya hapse atılmaya başlanmıştır.

Doğu Türkistan'dan bilhassa halkının ekser çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkelere göç edenler veya çocukları yurt dışında eğitim amaçlı veya başka bir sebebe istinaden bulunanlar sıkı takibe alınmış, geri dönmeyenler bulundukları ülkelerdeki Çin elçilik veya konsolosluklarına bile gidemeyecekleri bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum, ülkemizde yaşamakta olan Doğu Türkistanlılardan pasaport süresi dolanların, evlenme akti gerçekleştirmek isteyenlerin veya velayet işlemlerine ihtiyacı olanların problemlerini çözmenin zorlaştığı bir süreci ortaya çıkarmıştır.

Çin'e dönemeyen veya resmi iş ve işlemlerini Çin resmi kurumlarına müracaat edemedikleri için gerçekleştiremeyen Doğu Türkistanlı Uygurlar zaman içerisinde "vatansız" kalma tehlikesiyle yüzleşmeye başlamışlardır. Bu durumda olan Uygur aileler veya bireyler, kimlik alabilmek gayesiyle Türkiye'den de ayrılarak Avrupa ülkeleri ve Kanada başta olmak üzere farklı ülkelere göç etmeye başlamışlardır.

1949 sonrası Türkiye'ye gelip yerleşen Uygurlar bugün itibarıyla tahminen 60.000 kişinin üzerinde olup, genelde Kocamustafapaşa/Fatih, Zeytinburnu, Sefaköy/Küçükçekmece, Selimpaşa, Beylikdüzü, Sultanbeyli olmak üzere İstanbul'un farklı yerlerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Bilhassa Suriye iç savaşı akabinde ülkemize gelenlerin daha ziyade Kayseri başta olmak üzere Konya şehrinde, ticaretle uğraşanların ise daha ziyade mermer maden ocaklarında Çince bilmeleri hasebiyle Afyon, Burdur, Bilecik, Kütahya ve Eskişehir'de yaşadıkları bilinmektedir. Bununla

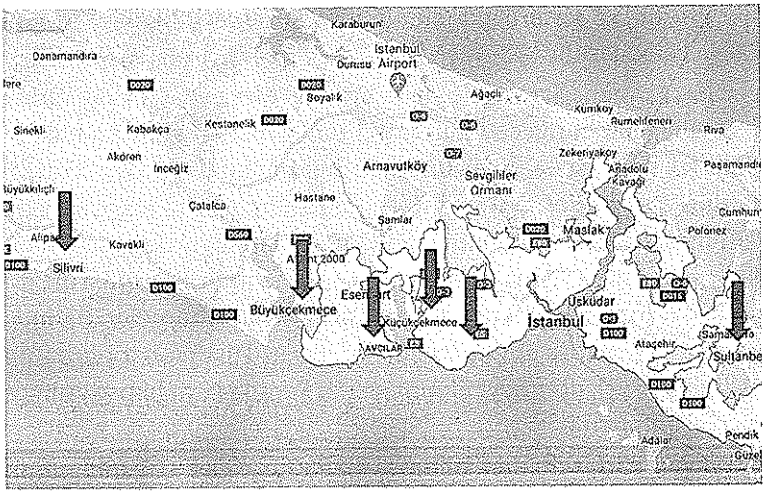

Uygur göçmenlerin İstanbul'da yerleştikleri semt ve ilceler

birlikte Türkiye'de hangi il ve ilçede kaç Uygur ailesinin yaşadığına dair net veriler bulunmamaktadır. 2009 sonrası gelenler bir şekilde hemşerilik ve akrabalık ilişkileri dolayısıyla tanıdık kişi ve ailelere yakın yerlerde oturmaya başlamışlardır. Bu türden kişiler sıkıntılarının çözümü noktasında da başta bu aileler olmak üzere Doğu Türkistanlılar tarafından kurulan STK'lar üzerinden problemlerine çözüm bulmaya çalışmaktadırlar.

Her geçen gün sayılarının artan Doğu Türkistanlı Uygur aileler, iaşe ve ibadelerini daha ziyade, çalışma izni olan bir tanıdıkları üzerinden açtıkları lokanta veya küçük ticari işletmeler vasıtasıyla sağlamakta, maddi durumu yeterli olmayanlara ya Doğu Türkistan'la ilgili STK'lar ya da ülkemizde faaliyet gösteren diğer vakıf ve dernekler sahip çıkmaya çalışmaktadır.

2003'te AK Parti iktidarıyla STK'laşma hususunda biraz daha rahat hareket eden Doğu Türkistanlılar, her ne kadar hukuki düzenlemelerde bir ayrıcalık kazanamasalar da peşi sıra açtıkları STK'larla hem Uygurların sıkıntılarının giderilmesine hem de Doğu Türkistan'da yaşananların kamuoyu tarafından öğrenilmesine gayret etmişlerdir. Bugün itibarıyla Doğu Türkistan ile alakalı 40'ın üzerinde vakıf ve derneğin olduğu Türkiye'de ayrıca Türkistan Press gibi internet siteleriyle İstiklal ve Türkistan TV gibi internet üzerinden yayın yapan televizyon kanalları bulunmaktadır.

Doğu Türkistan'da yaşanan 5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarındaki ağır insan hakları ihlallerini telin mitingi: Tarabya'dan bir görüntü

Sonuç

Günümüz Uygur göçmenleri bir taraftan hukuki düzenlemelerin yetersizliği, bir taraftan ekonomik durumlarının iyi olmaması ve bir taraftan da Çin yönetimin sıkıştırma, baskı, şantaj ve bir kısım teklifleri yüzünden travma geçiren bir toplum haline dönüşmektedir. Ülkemizde 1952 ve 1965 yıllarındaki "iskânlı göçmen" siyasetinin tekrar uygulanmasına ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Aslında Doğu Türkistan meselesinin çözümü durumunda Uygur toplumunun ekser çoğunluğunun ülkesine dönme hayali kurduğu da bir gerçektir. Meselenin yerinde çözülememesi Uygur göç hareketinin önümüzdeki yıllarda da devam edeceğini göstermektedir. Bu sebeple ülkemizdeki Uygur göçmen sayısı sağlıksız ve koordine edilemeden her geçen gün artmaktadır. Sosyal güvencenin olmaması, eğitim çağına gelmiş çocukları bir nevi merdiven altı oluşumların eline düşürmekte, kayıtsız ve kontrolü zor bir toplum ortaya çıkarmaktadır. Doğu Türkistan'da yaşanan onca insan hakları ihlalleri, dini ve ırkî aşağılamalar ya bireysel ya aileler ya da kafileler halinde dünyanın farklı ülkelerine göçlerin yaşanmasını tetiklemektedir.

Burada genel hatlarıyla ele aldığımız göç hadiselerinin insani, sosyal, ekonomik, psikolojik ve uluslararası siyasi ilişkiler yönleriyle birlikte değerlendirmesine ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır. Konunun uzamaması adına göçlerde yaşanan her olumsuzluğu burada teferruatlı bir şekilde ele almadık. 2009 sonrası yaşanan göçler ise daha önceki göçlerden farklı olarak daha ziyade bireysel şekilde ya da eğitim amacıyla bölgeden çıkıp eğitim alınan ülkelerde kalarak gerçekleşmektedir. Halen daha ferdi de olsa göçlerin sonu kesilmiş değildir. Yakın gelecekte, şayet uluslararası devlet ve teşkilatların Doğu Türkistan meselesini çözüme kavuşturamamaları durumunda, yeni ve kafileler halinde göç dalgalarının yaşanması muhtemel görünmektedir.

Bu bağlamda sistemli bir iskân siyasetine ilave olarak hukuki süreçlerin belirgin hale getirilmesi (vatandaşlık veya ikamet iş ve işlemlerine dair), sağlık ve eğitim hizmetlerine diğer göçmen guruları gibi ulaşım eşitliği, iaşe ve ibadelerin karşılanması noktasında çalışma veya iş yeri açmada kolaylıklar sağlanması gelecekte sağlıklı bir Uygur toplumu görme adına ivedilikle yerine getirilmesi gereken hususlar olarak durmaktadır.

Son olarak insanların doğup büyüdükleri, mal-mülk ve akrabalarını bırakıp çıktıkları vatanlarına bir daha dönme imkanlarının olup olmadığını bilmeden, meşakkatli ve bir o kadar da tehlikeli yolculukları göze alma sebepleri irdelenmeli ve konunun çözümü noktasında ivedilikle adımlar atılmalıdır. Uygur göçmenleri meselesi ivedilikle sistemli bir iskân siyasetiyle çözülmelidir. Bu yapılmadığı takdirde Türkiye'deki Uygur toplumunun başkasının eline bakan, sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanamayan, iaşe ve ibadeleri konusunda muhtaç, zamanla suç işleme oranlarının artacağı bir topluma dönüşme ihtimali bulunmaktadır.

Kaynakça

"*Çin'in Doğu Türkistan'da Toplama Kamp Sistemi Uygulamasının Amacı*" http://www.sinoturknews.org/cinin-dogu-turkistanda-toplama-kamp-sistemi-uygulamasinin-amaci/31.05.2020.

"*Pakistan Uygur Türkler ile mücadelesinde Çin'e destek verdi*" https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pakistan-uygur-turkler-ile-mucadelesinde-cin-e-destek-verdi-18840140/5.6.2020.

"*Tayland, 90 Uygur'u Çin'e iade etti*", https://www.cnnturk.com/dunya/tayland-90-uyguru-cine-iade-etti/31.05.2020.

"*Tayland'daki Uygurlar Türkiye'ye getirildi*", https://www.dunyabulteni.net/guncel/taylanddaki-uygurlar-turkiyeye-getirildi-h334051.html/31.05.2020.

Alan, Gülsüm; "*Mısır, sığınmacı Uygur Türklerinin Çin tarafından sorgulanmasına göz mü yumuyor?*", https://tr.euronews.com/2019/08/20/misir-siginmaci-uygur-turklerinin-cin-tarafindan-sorgulanmasina-goz-mu-yumuyor/31.05.2020.

http://176.9.17.140/en/news/kazakh-foreign-ministry-above-1000-kazakh-citizens-leavexinjiang-due-riots/25. 9.2013.

http://archive.is/J0Ev/25.9.2013.

http://haber.gazetevatan.com/Herkes_kacti_bir_ben_kaldim/247991/1/gundem/25.9.2013.

http://archive.is/yGqN/25.9.2013.

http://www.ntvmsnbc.com/id/24981949//25.9.2013.

http://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icinbm-heyetine-kapilarini-acsin/25.9.2013.

http://cnreviews.com/life/news-issues/untrue-uighurexecution-reports-the-onion-mocks-china_20090721.html/ 25.9.2013.

http://dunya.milliyet.com.tr/rusya--sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-olaylar-cin-in-icisleri/dunya/dunya detay/08.07.2009/1115424/default.htm/25.9.2013.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8137432.stm/24.9.2013.

http://news.xinhuanet.com/english/2009-07/09/content_11681745.htm/25.9.2013.

http://report2010.amnesty.org/25.9.2013,s. 21-25.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1/25.9.2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Temmuz_2009_Urum%C3%A7i_ba%C5%9Fkald%C4%B1r%C4%B1lar%C4% B1/25.9.2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090710_china_curfew.shtml/ 24. 9. 2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090714_chinaturkey.shtml/25.9.2013.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/07/090713_xinjiangviolence.shtml/25.9.2013.

http://www.hrw.org/en/node/79301/25.9.2013.

http://www.mea.gov.lk/index.php/en/media/news-archive/2025-recent-riots-in-xinjiangregion-china/25.9. 2013.

http://www.mfa.gov.tr/no115-06-temmuz-2009-sincan-uygur-ozerk-bolgesinin-baskentiurumcide-meydana-gelen-olaylar-hk.tr.mfa/25.9.2013.

http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1115699/25.9.2013.

http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1115245&Date=08.07.2009&b=Dunyadan%20tepki%20yagiyor/25.9.2013.

http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/07/10/olu_sayisi_1000in_uzerinde/24.9.2013.

http://www.swissinfo.ch/eng/news_digest/Violence_in_Xinjiang_worries_foreign_ministry.html?cid=7499024/25.9.2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/July_2009_%C3%9Cr%C3%BCmqi_riots/25.9.2013.

http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/uygura-gozdagi-11.07.2009-197346/24.9.2013.

https://doc.es.amnesty.org/cgibin/ai/BRSCGI/JUSTICE%20JUSTICE%E2%80%9D%20THE%20JULY%202 009%20PROTESTS?CMD=VEROBJ&MLKOB=28970424646/24.9.2013.

https://qha.com.tr/haberler/cin-yurt-disindaki-dogu-turkistanlilarin-pasaportunu-yenilemeyerek-ulkeye-donmeye-zorluyor/153486/31.05.2020.

https://www.doguturkistander.org/2015/07/13/tayland-115-dogu-turkistanliyi-cine-iade-etti/31.05.2020.

https://www.dunyabulteni.net/asya/pakistan-bes-uyguru-cine-teslim-etti-h170460.html/5.6.2020.

https://www.yeniasya.com.tr/dunya/malezya-dogu-turkistanli-11-kisiyi-turkiye-ye-gonderdi_475494 /5.6.2020

Kul, Ömer, "Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)", *Türkiyat Mecmuası*, 23 (Güz 2013): 65-98.